

“Явір”, -а

[j'av'ir] – офіц.)

Жабокрюківка, -и,

[жабок'р'ук'іўка]

(Жабокряківка, -и

[жабо'кр'ак'іўка]) –

Золоте кільце, -ого, -я –

[золо'те к'іл'це]

Зозуля, -і

[зо'зул'а] –

Казенне, -ого

[казен:е] –

Коло Христа

[коло хри'ста] –

Красний, -ого

[красні] –

Лисяча нора, -ої, -и

[лис'ача но'ра] –

с. к., с. Бирлівка, Драб.;

гай, с. Межиріч, Кан.

став, с. Кобиляки, Звен.;

с. к. смт Чорнобай;

неофіційна зупинка, с. Васильків, Шпол.;

став, м. Шпола;

лісова стежка, с. Яснозір'я, Черк.

Н. Д. Коваленко

ФРАЗЕМІКА РОДИЛЬНИХ ОБРЯДІВ У ГОВІРКАХ ВОЛИНСЬКО-ПОДІЛЬСЬКОГО СУМІЖЖЯ

Для української діалектології й суміжних наук мова традиційної обрядовості є надійним джерелом глибшого пізнання складу й структури мовленнєвих одиниць, з'ясування їх генези, семантики, реконструкції елементів духовної та матеріальної культури. Про актуальність та важливість таких знань свідчать сучасні дослідження української лексики та фраземіки основних родинно-побутових обрядів М. Бігусяка, Н. Гаврилюк, В. Конобродської, В. Лавера, І. Магрицької, Л. Пупенко, П. Романюка, О. Тищенка, С. Толстої, Н. Хобзей та ін. Етнолінгвістичні дослідження ґрунтуються передусім на антропоцентричній основі розуміння мовних явищ, а отже, у зв'язку етносу з його мовою в духовних пріоритетах, в розумінні законів оточуючого світу.

Завдяки польовим дослідженням у науковий обіг введено чималу кількість обрядових номінацій. Окремі тематичні групи фразем докладно репрезентовані у студіях обряду весілля на Поліссі [27], Закарпатті [22], Гуцульщині [5], Східній Слобожанщині [24]. Описані поліські говірки в поховальному обряді [21] та в дійствах, пов'язаних із народженням дитини [10–12]; окремі фраземи родильного обряду – в гуцульських [4].

Значна увага родильним обрядодіям, звичаям та оберегам, що побутували у Подільській губернії, відводиться в історико-етнографічних дослідженнях ХІХ – поч. ХХ ст. П. Чубинського [32], Є. Казимір [19]; на основі сучасних

записів ґрунтуються висновки фольклорно-етнографічних праць А. Дарманського [16], В. Борисенко [6], С. Козяр [20] та ін.

Вивчення порубіжних діалектних зон ускладнюється специфічним об'єктом, особливою проблематикою і спеціальною методикою. Загальновідомим є той факт, що перехідна міждіалектна зона є живим мовним організмом, особливим типом ареалу, який має свою структуру, типологію, історію і заслуговує цілісного вивчення [31, 75].

Окремі спроби фіксації та опису лексики південноволинсько-подільської порубіжної зони знаходимо у працях С. Гаєвського [13], О. Горбача [15], К. Дейни [37], Г. Шила [36], К. Баценко [1–3]. Дослідження фраземіки західноподільського та південноволинського говіркового суміжжя перебуває поза увагою вчених. Тому важливим і актуальним сьогодні є поповнення емпіричної бази даних із цієї території, опис усього мовленнєвого пласту, особливо в аспекті культурно-мовної ідентичності встановлення моделей культурної мотивації фраземіки родинних звичаїв та обрядів.

Південноволинські говірки досить неоднорідні, тому, окрім західноволинських, що мають деякі риси суміжних наддністрянських, розрізняють і східноволинські, що зближені з подільськими говірками [34, 82–83]. Суттєвою причиною близькості сучасних говорів є їх належність до однієї Хмельницької області, а отже, спільними є процеси в економічному, сільськогосподарському та культурному житті.

Мета статті – дослідити функціонування фразем родильної обрядовості у південноволинсько-подільському суміжжі, виявити системні явища, зіставити з іншими говорами. Матеріалом для дослідження послужили власні польові дослідження та записи фольклорно-етнографічних експедицій, здійснених упродовж 1996–2007 рр. разом зі студентами на території Хмельницької області.

На півдні умовна межа південноволинсько-подільського порубіжжя проходить по лінії: Іванківці Городоцького – Томашівка Ярмолинецького – Мазники Деражнянського р-нів Хмельницької обл., а на півночі – Лисогірка Теофіпольського – Трусилівка Красилівського – Капустин Староконстантинівського р-нів Хмельницької обл. Сталі символізовані вислови зацікавили, найперше, як об'єкт окремого лексикографічного розгляду. Необхідність проведення таких досліджень зумовлюється й екстралінгвальними факторами, оскільки науково-технічний прогрес спричиняє прискорену архаїзацію мовних одиниць, різні екологічні й антропогенні чинники впливають на міграцію населення, а це призводить до поступового зникнення з ужитку окремих груп лексики та фраземіки.

Зацікавлення сентеційними народними висловленнями, що функціонують в обряді та поза його межами, відбилися в етнолінгвістичних дослідженнях Н. Гаврилюк [10–12], присвячених фіксації основних термінів і понять родильної обрядовості українців, О. Любицької про традиційні оберегові вирази українців, пов'язані з народженням дитини [23], М. Бігусяка про варіативність номінацій родильного обряду в гуцульських говірках [4]. Сталі вислови привертають увагу діалектологів і як вагова частина фразеосистеми

певного ареалу. Наприклад, у фразеології гуцульських говірок М. Олійник виділяє фразеологізми “жіночої тематики”, де розглядаються семантичні ряди ‘вагітна’, ‘народити дитину’ та ‘народити позашлюбну дитину’ [26]; описуючи структурно-семантичні особливості східноукраїнської фразеосистеми, а саме флористичні компоненти-концепти, Д. Ужченко не оминув увагою висловів-моделей про знаходження дітей серед рослин [33]; з’ясовуючи характер концептуалізації назв диких птахів у тій же східноукраїнській фразеології, Н. Шевченко розглядає одну з найуживаніших формул “дитину приніс птах” [35].

Фраземи досліджуваних говірок тісно пов’язані з тим оточуючим світом людини (рослинним, тваринним, предметним, релігійним тощо), у якому функціонують. Їхня семантика, як правило, містить культурну конотацію, певний код, що й творить внутрішню форму. Внутрішня форма етнофразеологізмів часто є конденсацією обрядів, звичаїв, вірувань, паремій, що функціонують у цьому діалектному обширі.

У багатій та різноманітній фраземіці діалектів української мови усталені словосполучення, які домінують в обрядодійствах, посідають помітне місце в ідеографічному розподілі. Новим поколінням “сама мова окреслює ... напрямки світосприйняття, про що свідчить хоч би традиційне дискурсивне її вживання – через фольклорні тексти замовлянь, вірувань, оповідей-міфів (у формі казки, переказу, легенди, анекдоту), вербальних фрагментів весільних та інших обрядів, ритуальних дійств тощо” [17, 46].

Фраземіка родильних, як і в інших сімейних, обрядів є наслідком праці людського розуму, міфологічних уявлень і християнської віри, що зумовила певне світосприймання, а також вироблення правил моралі, загальнолюдських ціннісних орієнтирів. Тому в системі кодових одиниць спостерігаємо протиставлення земне / небесне.

На позначення вагітної жінки у досліджуваних говірках частіше використовують слово: *беремена*, *вагітна*, *ташка*, *ї положе^ні*. Зафіксовано лише такі сталі вислови: *бузка чикайт* (Івн, НС, Цмб), *лилеку чикайт* (Ббн, Мдр, Пр, Тм, ЧО), *ніс^імо лилеці^і написали* (Ббн, Мдр, Пр, Тм, ЧО). На нашу думку, ці фраземи є похідними, вторинними, і витворилися від: 1) *бузюк приніс* як відповідь на дитяче питання “Звідки мене взяли?”; 2) відповідь на евфемістичне запитання “Чи вагітна жінка?” – *Ви уже написали ніс^імо лилеці^і?* Образністю та експресивністю характеризується фразема, утворена внаслідок вторинної метафоризації, *гарбузу з’їла* (Лд, Мн, Хжн), що в досліджуваних говірках функціонує зі значенням ‘дуже повна жінка’.

У мовленні активно побутують фраземи зі значенням ‘народити дитину’, що позбавлені експресивності: *уродила дитину* (в усіх н. п.), *повила дитину* (Всн, Грб, Лп, Мхн), *купили со^бі дитину* (Всн, Вл, Грбн, Зкр, Кр, Лд, Ол, Пр); *майут^і л’ал’ку* (Мн, Пч, Пр, СК, Цмб).

Семантичний ряд ‘народити позашлюбну дитину’ реалізується у висловах: *принесла дитину* (Йос, Крч, Мдр, НС, Ппл); *привела со^бі дитину* (Кр, НС, Ол, Пр, УР); *принесла ї подолі* (Вр, Зст, Кт); *принесла ї подолку* (Гл, Клч, Мн, Рс); *принесла ї фартухові* (Кп, Лд, Мдр, Тм) / *ї фартусі* (СК, УР, ЧО) і

відбивають загальноукраїнську структурно-семантичну фразеомодель “принесла + в + назва елемента жіночого одягу” = ‘народити позашлюбну дитину’, де основне негативне забарвлення, на нашу думку, концентрує дієслово саме у формі минулого часу жіночого роду. Таким чином акцентується, що це не дарунок від когось, не знахідка, не купівля дитини, а жінка сама принесла дитину. Дієслово *принесла* на фоні інших виразів, де вживається форма множини (купили, знайшли, зловили), передає негативне ставлення діалектоносіїв до такої жінки. Лексичні варіанти – назви елементів одягу – *ў по̀дол’і*, *ў по̀долку* (назви нижнього краю сукні чи спідниці), *ў фарту̀хов’і* (асоціюється з брудом) підсилюють емоційно зниженої забарвлення фразем.

Прозору мотивацію мають вирази: *нагу̀л’ала ди́тину* (Зкр, Кп, Клч, Мн); *наро̀дила байстру́ка* (Бдр, Грб, Зл, Кт, Кр, Лд, Пр) / *при́вела* (Жшч, Кп, Мдр, НС, Ол, Ппл, Шрк) / *при́несла* (Лд, Лс, Рс) / *умно́жила* (Зл, Кл, Крч, Мхн).

Найбільш численним є семантичний ряд ‘народилася дитина’. Виразно протиставляються на фонетичному рівні сталі вислови досліджуваного суміжжя *наро̀дилас’а ди́тина* (Бз, Всн, Грб, Кт), *ўро̀дилас’а ди́тина* із виразами, зафіксованими на території Західного Поділля: *ди́тина ўро̀дилас’і*, *ди́тина с’а ўро̀дила*. У деяких говірках порубіжжя вживають фраземи: *при́ти ў жи́т’а* (Брж, Кт, Мн, Пч, Тм); *по́йави́лас’а з’ірка ў не́б’і* (Клч, Пр, Рс, Тм, ЧО).

У фразеосистемі родильних обрядів саме у названому ряді найбільше одиниць, що мотивують “небесне” походження дитини, відповідно як творіння чи дарунок Бога. Звідси і лексика певної тематичної групи: *Бог*, *ангеля́тко*, *душа*. Наприклад: *ўро̀дилось’а анге́л’атко* (Зл, Кп); *дар’а Бо́жий* (Мн); *по̀слаў Бог* (Цмб); *даў Бог ди́тину* (Вл, Грбн, Лд, Рс); *Бог зн’іс з не́бес* (Ол); *Бог зн’іс з не́ба* (Тм); *по́йави́лас’на с’в’іт’а бо́жа душа* (Зл, Івн, Кт); *ўпа́сти з не́ба* (Лд, Мдр, Мхн, Пр).

Явище фраземної антонімії спостерігаємо в семантичних рядах ‘народитися’//‘померти’: *пре́дста́вилас’а душа́ бо́жа* (Клч, Пр, Рс, Тм, ЧО), *п’іти до́ Бога* (у всіх н. п.), *Бог забраў* (Бдр, Грб, Зл, Кт, Кр, Лд, Пр); в західноподільських говірках – *п’іти до́ Боз’і*. Так передаються конкретні народні уявлення про смерть як перехід людини чи душі в інший світ, до Бога.

Явище “міжобрядової стереотипної моделі” (О.Тищенко) есплікується через зв’язок опозицій (християнських, власне лексичних) [28] і підтверджується активним побутуванням у сталих народних висловах досліджуваного суміжжя: у родильній обрядовості – *при́ходи́ти у с’в’іт* (Бз, Зл, Кр), *зйави́тис’а на с’в’іт* (Лд, Лс, Пр), *йави́тис’а на с’в’іт* (Івн, Кл, Стк), *по́йави́тис’а на с’в’іт* (Кр, Мхн), *при́іти на с’в’іт* (Бдр, Зкр, Крв), *при́іти на с’в’іт’а бо́жий* (Бдр, Грб, Зл, Кт, Кр, Лд), *зйави́тис’а на с’в’іт’а бо́жий* (Клч, Пр, Рс, Тм), *наро̀дитис’а на с’в’іт’а бо́жий* (Вл, Грбн, Лд, Рс), *при́іти на б’ілі́ с’в’іт* (Зл, Івн, Кт), *обйави́тис’а на с’в’іт’і* (Лд, Мн, Хжн), *при́ходи́ти ў с’в’іт* (Всн, Вл, Грбн, Зкр, Кр, Лд, Ол, Пр); у поховальній – *по́к’інчити с’цим с’в’ітом* (Вл, Грбн, Лд, Рс), *п’іти на то́ї с’в’іт* (у всіх н. п.), *в’ід’іти с’его с’в’іту* (Ббн, Івн, Мдр).

Названі варіанти (здебільшого фонетичні) однієї фраземи за основу мають дієслова зі спорідненою семантикою, тому можна припустити семантичне згортання фраземи до одного слова. Фразама *зйавитис'а на с'віт* має загальноукраїнський характер, фіксується “Фразеологічним словником української мови” й активно побутує в сучасному західноподільському та південносхідноволинському говірковому мовленні. Порівняймо: у фраземах *зйавитис'і на с'віт*, *зйавитис'и на с'віт*, *обйавитис'и на с'віт'і* спостерігаємо фонетичний вияв (перезвук а > и > і) у західноподільських говірках ознак наддністрянського говіркового мовлення у постфіксі: *зйавитис'и*, *зйавитис'і*.

У деяких говірках Красилівського та Хмельницького районів зі значенням ‘дитина народилася’ побутує вираз *маїут' попоўнин'а ў симйі* (Вл, Зкр, Клч, Мн, ЧО) / *с'ім'йі* (Кт, СК, Ябл). У західноподільських говірках зафіксовані фраземи з виразною фонетичною рисою цього регіону – епентетичний [н'] після [м] на місці [й]: *поповнен'а ѓе ў с'ім'н'і*, *зйавиўс'а сімн'анін ѓ нашу хату*.

Найбільш уживаними і відомими, такими, що не втрачають своєї актуальності, є сталі народні вислови, що є відповіддю на дитяче питання “Звідки мене взяли?”. Зазначимо, що ці мовні одиниці стали об'єктом детального етнолінгвістичного вивчення на матеріалі поліських і суміжних з ними говірок (Л. Виноградова, Н. Гаврилюк, С. Толстая), східнослобожанських та степових говірок південно-східного наріччя (В. Ужченко, Д. Ужченко, Н. Шевченко). Своєрідність та незвичайність таких народних виразів спричинили пошук спеціальної етнотермінології. Так, у наукових працях уживаються терміни “формули-міфи”, “формули обману дітей”, “відповідь-обман”, “обманувальні пояснення”, “пояснювальна формула-фраза”, “словесні формули” (Н. Гаврилюк), “фраземи-міфологеми”, “формули-кліше” (В. Ужченко), “формули про походження дітей”, “формули-повір'я” (Л. Виноградова).

Найпродуктивнішою в південноволинсько-подільському суміжжі, як і в інших українських говорах, є модель знаходження дитини серед рослин (городніх чи придорожніх). Наприклад: *ў капус'т'і знайшли / найшли* (у всіх н. п.) / *ў бураках* (Вл, Грбн, Лд, Рс) / *ў барабол'ах* (Бдр, Грб, Зл, Кт, Кр, Лд) / *ў конопл'і* (Ббн, Івн, Мдр) / *ў качанах* (Жшч, Кп, Мдр, НС, Ол, Ппл, Шрк) (*качани* – діалектизм на позначення назви рослини ‘кукурудза’) / *знайшли ў кропив'і* (Крч, Ол, Рс) / *ў бузин'і* (Зст). Ця модель реалізується із узагальнюючими словами *город* – *знайшли на город'і* (Вл, Грбн, Лд, Рс), *дорога* – *знайшли на дороз'і* (Вл, Грбн, Лд, Рс). Похідними, на нашу думку, є фраземи зі значенням ‘дитина народилася’: *знайшлас'а дитина* (Клч, Лс, Мн), *знайшлос'а дит'а* (Брж).

Другу групу складають фраземи, семантика яких фокусується на міфологемі “хтось приніс”. Найчисельнішою є вирази із назвами птаха: *буз'ки принесли* (Бдр, Грб, Зл, Кт, Кр, Лд), *буз'ок приніс* (Всн, Вл, Грбн, Зкр, Кр, Лд, Ол, Пр) / *боц'ун* (Вл, Грбн, Лд, Рс) / *ле'лека* (Пр, Рс, Тм, ЧО). Зауважимо, що фраземи з компонентом *буз'ок* також зафіксовано і в західноподільських

говірках – *буз'ок при^н'іс* / *буз'ка*, *буз'ки при^н'если*; паралельно існує форма чоловічого та жіночого роду іменника *ле^л'лека при^н'есла*, *ле^л'лека при^н'іс*. Бузько, бузьок, бусел, бусол, боцян, боцюн – народні назви лелеки, який є символом добра, праці, відданості; сам птах побожний (“Божа птиця”), де зів'є гніздо – у тій хаті буде щастя. Такі вірування і спричинили прадавні розповіді дітям, що ці птахи приносять немовлят [18, 331–332].

Фразем із компонентом *ле^л'лека* найбільше виявлено у південносхідноволинських говірках, а фразема *бусел' при^н'іс* цього ареалу не має поширення в досліджуваному суміжжі.

Сучасні записи діалектного мовлення підтвердили результати досліджень Н. Гаврилук [11]: формули із символікою дерев мають південносхідне поширення в українських говорах і відсутні в західному ареалі.

Пояснення появи дитини як здійснення купівлі з точною вказівкою місця обрядодії не характеризується якимись інноваціями. Як і в інших українських говорах, у досліджуваному суміжжі активно побутують: *ку^п'или ў мага^з'ін'і* (Всн, Вл, Грбн, Зкр, Кр, Лд, Ол, Пр) / *ў мага^з'ин'і* (Жшч, Кп, Мдр, НС, Ол, Ппл) / *ў ко^т'и^р'ац'ійі* (Івн, Кл, Стк) / *на ба^з'ар'і* (Бдр, Грб, Зл, Кт) / *ў бол'н'іц'і* (Лд, Мн, Хжн) / *ў л'і'карн'і* (Пр, Рс, Тм, ЧО).

Яйце у слов'ян ще до християнства було символом воскресіння, відродження життя, синонімом джерела життя у Всесвіті [18, 661]. Тому в сучасному говірковому мовленні досліджуваної території та суміжних ареалів поширений вираз: *ви^л'ути^й'с'а з йа^й'ц'а* (Всн, Вл, Грбн, Зкр, Кр, Лд, Ол, Пр, Рс, Тм, ЧО).

Характерними для досліджуваного суміжжя є фраземи, що пояснюють народження дитини з води. Найпоширенішими компонентами таких висловів є лексеми *річка*, *ставок*, рідше – *калабаня*, *калюжа*, наприклад: *р'ічка при^е'несла* (Івн, Кл, Стк) *зла^п'али ў р'іц':і* (Лд, Ол, Пр), *ў р'іц'і ўла^п'али* (Мдр, НС), *ў ста^в'ис'ку знайш^л'и* (Лд, Мн, Хжн), *ўла^п'али на с'та^в'і* (Грбн, Зкр, Кр), *ба^б'а з р'і^к'и при^е'несла* (Бз, Мхн, Пч, Стк), *ў кала^б'ан'ц'і п'лава^у* (Жшч, Кп, Мдр).

Найменшою вживаністю та варіативністю характеризуються фраземи, що пояснюють появу дитини як “дарунок” міфологічних персонажів: *ве^с'н'анка при^е'несла ди^т'ину* (Гл), *ру^с'алки п'іт'кинули* (Пч).

Отже, фраземіка, пов'язана з родильною обрядовістю, є важливим джерелом відтворення первинного значення обрядових номінацій, з'ясування принципів вербалізації обрядодій та процесів, дослідження відмінностей у традиціях та уявленнях про навколишній світ.

В обрядовій фраземіці досліджуваної території спостерігаємо відсутність віршованих формул та активне поширення системних явищ унаслідок різних семантичних зрушень: полісемію, антонімію, синонімію. Простежується архаїзація фразем із компонентом *баба-повитуха* та розвиток інноваційних одиниць. У межах південноволинсько-подільського суміжжя, як і в інших українських говорах, незважаючи на тотожність семантики та структури, чітко виділяються фонетичні та морфологічні варіанти фразем.

Список обстежених населених пунктів:

Бз – с. Базалія Теофіпольського р-ну, Бдр – с. Бедриківці Городоцького р-ну, Брж – с. Бережанка Хмельницького р-ну, Ббн – с. Бубнівка Городоцького р-ну, Всн – с. Веснянка Старокостянтинівського р-ну, Вл – с. Волиця Красилівського р-ну, Вр – с. Воронківці Старокостянтинівського р-ну, Гл – с. Гелетинці Хмельницького р-ну, Грб – с. Горбасів Летичівського р-ну, Грбн – с. Грибенинка Старокостянтинівського р-ну, Жшч – с. Жишчинці Городоцького р-ну, Зкр – с. Закриниччя Красилівського р-ну, Зст – с. Заставці Старосинявського р-ну, Зл – с. Зелена Волочиського р-ну, Івн – с. Іванківці Городоцького р-ну, Йос – с. Йосипівка Старосинявського р-ну, Кт – с. Катеринівка Хмельницького р-ну, Кл – с. Клинове Городоцького р-ну, Крч – с. Коричинці Деражнянського р-ну, Кр – с. Коров'є Теофіпольського р-ну, Крв – с. Кривопілька Теофіпольського р-ну, Клч – с. Кульчинки Красилівського р-ну, Кп – с. Купіль Волочиського р-ну, Кр – с. Курівка Городоцького р-ну, Лп – с. Липівка Городоцького р-ну, Лд – с. Лідихівка Теофіпольського р-ну, Лс – с. Лісоводи Городоцького р-ну, Мхн – с. Михнівка Теофіпольського р-ну, Мн – с. Моньки Красилівського р-ну, Мдр – с. Мудриголови Городоцького р-ну, НС – с. Нова Синявка Старосинявського р-ну, Ол – с. Олійники Теофіпольського р-ну, Ппл – с. Паплинці Старосинявського р-ну, Пр – с. Перегінка Ярмолинецького р-ну, Пч – с. Печеськи Красилівського р-ну, Пл – с. Пилявка Старосинявського р-ну, Пр – с. Пурівка Городоцького р-ну, Рс – с. Росолівці Красилівського р-ну, Стк – с. Сітківці Ярмолинецького р-ну, СК – с. Слобідка-Красилівська Красилівського р-ну, Ст – с. Стуфчинці Хмельницького р-ну, Тм – с. Томашівка Ярмолинецького р-ну, УР – с. Уласово-Русанівка Старосинявського р-ну, Хжн – с. Хижники Старокостянтинівського р-ну, Цмб – с. Цимбалівка Старосинявського р-ну, ЧО – с. Чорний Острів Хмельницького р-ну, Шрк – с. Шарки Деражнянського р-ну, Ябл – с. Яблунівка Деражнянського р-ну Хмельницької області.

Література:

1. Баценко К. С. Деякі назви сільськогосподарських знарядь та їх частин у говірках Хмельниччини // Тези доп. на звітній науковій сесії кафедр Кам'янець-Подільського педінституту за 1965 р. (вересень, 1966) / Кам.-Под. пед. ін-т. – Кам'янець-Подільський, 1966. – С. 63–65.
2. Баценко К. С. Лексичні контакти західноpodільських і південноволинських говірок // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 1978. – С.
3. Баценко К. С. Про назви деяких побутових реалій у говорах Хмельниччини // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 298–304.
4. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках // Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової / Упоряд., ред., передм. П.Ю. Гриценка; Редкол.: П.Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, 1997. – С. 293–301.
5. Бігусяк М. Із спостережень над обрядовою фразеологією гуцульських говірок // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Випуск 4. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. – Ужгород, 2001. – С. 109–111.
6. Борисенко В. К. Родильні звичаї та обряди // Поділля: історико-етнографічне дослідження / Артюх Л. Ф., Балусок В. Г., Болтарович З. Є. та ін. – К.: Доля, 1994. – С. 211–217.
7. Виноградова Л. Н. Материали к Полесскому этнолингвистическому атласу (формулы-поверья о чудесном появлении на свет детей) // Гомельщина: Народная духовная

- культура. Діялекты. Тапанімія. Матэрыялы рэгіянальнай навуковай конференцыі. – Гомель, 1992.
8. Виноградова Л. Н. Народная фразеология, объясняющая, откуда берутся дети // Фразеология в контексте культуры / Отв. ред. В.Н. Телия. – М., 1999. – С. 235–239.
 9. Виноградова Л. Н. Откуда берутся дети? Полесские формулы о происхождении детей // Славянский и балканский фольклор. Этнолингвистическое изучение Полесья. – Москва, 1995.
 10. Гаврилюк Н. Картографирование явлений духовной культуры: по материалам родильной обрядности украинцев. – К.: Наукова думка, 1981.
 11. Гаврилюк Н. Формули-міфи про народження дітей // Проблеми сучасної ареалогії. – К., 1994. – С. 332–339.
 12. Гаврилюк Н. К. Міфологічні формули на тему “походження дітей” (досвід систематизації українських текстів на інослов’янські паралелі) // Мистецтво, фольклор та етнографія слов’янських народів. – К., 1993.
 13. Гаєвський С. Говірка села Михиринець Староконстантинівського повіту Волинської губернії // Філологічний збірник пам’яті К. Михальчука. – К., 1915. – С. 123–149.
 14. Гвоздевич С. Архаїчні елементи у родильній обрядності поліщуків (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.) // Полісся: мова, культура, історія. – К., 1996. – С. 249.
 15. Горбач О. Південноволинська говірка й діалектний словник села Ступно, кол. повіту Здолбунів // Матеріали до української діалектології. – Мюнхен, 1973. – Вип. 1. – С. 12.
 16. Дарманський А. Обряд в житті людини. – К., 1974. –
 17. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
 18. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
 19. Казимир Е. П. Из свадебных, родинных и похоронных обычаев Подольской губернии // Этнографическое обозрение. – 1907. – № 1–2. – С. 210.
 20. Козяр С. Віхи людської долі: весілля, похорон. – Хмельницький, 2000. – 72 с.
 21. Конобродська В. Л. Поліський поховальний і поминальний обряди. Т. 1. – Житомир, «Полісся», 2007. – 356 с.
 22. Лавер В. І. Фразеологізми в українських говорах Закарпаття, пов’язані з народними обрядами заручин і весілля // Культура і побут населення Українських Карпат (Матеріали республіканської наукової конференції). Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1973. – С. 248–253.
 23. Любицька Г. П. Традиційні вірування українського народу про народження дитини (обрядові оберегові вирази, формули, тексти) // Вісник Харківського університету. № 491. Серія Філологія. – Харків, 2000. – С. 644–648.
 24. Магрицька І. Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнословобожанських говірках // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2003. – С. 182–193.
 25. Міняйло Р. В., Ужченко В. Д. Традиційні міфологеми в ареальній фразеології Сходу України // Вісник ЛДПУ ім. Тараса Шевченка. – № 9. – Луганськ, 1998. – С. 108–113.
 26. Олійник М. Жіноча тематика у фразеології гуцульських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12. – Луганськ, 2001. – С. 192–197.
 27. Романюк П. Ф. Лексика весільного обряду Правобережного Полісся // Дослідження з української діалектології: Зб. наук. праць. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 225–251.
 28. Тищенко О. Р. Лексико-семантичне поле “позитивні емоції” у слов’янській родинній обрядовості: концептуальний підхід // Мовознавство. – 2000. – № 2–3. – С. 57–66.
 29. Толстая С. Из полесской обрядовой лексики: нашлось дитя // Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам’яті Тетяни Назарової / Упоряд., ред., передм.

- П.Ю. Гриценка; Редкол.: П.Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, 1997. – С. 287–293.
30. Толстая С. Терминология обрядов и верований как источник реконструкции древней духовной культуры // Славянский и балканский фольклор. – М., 1989. – С. 216.
 31. Толстая С. М. Этнолингвистическое картографирование в зоне украинско-белорусского пограничья // *Dzieje lubelszczyzny*. – Lublin, 1992. – Т. VI. – С. 75.
 32. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной имп. Географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы исследования собранные д. чл. П.П. Чубинским. – СПб., 1872–1877. – Т. I–VII.
 33. Ужченко Д. Структурно-семантичний аналіз східноукраїнської фразеології // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 12. – Луганськ, 2001. – С. 185–192.
 34. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: “Українська енциклопедія ім. М. Бажана”, 2000. – 752 с.
 35. Шевченко Н. Концептуалізація назв диких птахів у східноукраїнській фразеології // Лінгвостилістика: об’єкт – стиль, мета – оцінка: Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко / Відп. ред. академік НАН України В.Г. Складенко. – К., 2007. – С. 465–470.
 36. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Львів. пед. ін-т. – Львів, 1957. – 252 с.
 37. Dejna K. Podolsko-wołyńskie pogranicze językowe // *Rocznik Podolski*. – Tarnopol, 1938. – Т. 1. – С. 1–63.

Д. В. Ужченко

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ВАРІАНТНІСТЬ У СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Взаємодія двох протилежних тенденцій у складі фразеологічних одиниць (ФО) – тенденція до стабільності в семантиці, формі та їх структурі й протилежна, що полягає в тенденції до формального оновлення мовної оболонки, – породжує численні й різноманітні фразеологічні варіанти. Варіантність є природною сферою, виявом динаміки мовної системи, “наслідком її функціонально-стилістичного й територіального розшарування” [6, 57]. Вона є природною сферою внутрішньомовного живого життя фразеологічних зворотів, бо жити, функціонувати – означає постійно змінюватися, перебувати в русі. Видозміни значно активніше виявляються в зонах географічної суміжності функціонування ареальних фразеологічних одиниць (АФО), оскільки “фразеологічний рівень підвладний не меншим (а можливо, і більшим) впливам контактуючих систем, ніж фонетика, морфологія або синтаксис” [4, 5–6], і в умовах змішування різних діалектів, де діапазон семантико-структурних вібрацій фразем є особливо відчутним.

Неабиякий інтерес для дослідження цього явища викликає територія гетерогенних східнослобожанських говірок, межі якої досить розмиті і яка майже суцільно позначена впливом суміжних лінгвістичних зон. “Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу”